

Јован Пејчић
ТЕМЕЉ, УЗОРИ, ОСЛОНЦИ

Расправе, огледи, осврти

Уредник
Зоран Колунџија

Књигу препоручују

Миодраг Лома
Саша Радојчић
Ненад Николић

Јован Пејчић

ТЕМЕЉ,
УЗОРИ, ОСЛОНЦИ

Расправе, огледи, осврти

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

*Мојој унуки Даници
и њеним сестрама Ђурђи и Мајди,
и њеној браћи Павлу и Јакову*

САДРЖАЈ

Начела науке о књижевности	
<i>Разврставање</i>	11

I

Тихо пристаниште	
<i>Молишва у Срба</i>	19

Несагорљива свећа стиха	
<i>Поезија и свето у Срба</i>	27

Сила говорне речи	
<i>Беседништво у Срба</i>	35

II

Преображаји појмова и свести	
<i>Љубомир Недић, Јован Скерлић</i>	51

Идејама се држи текст, идеје држи језик	
<i>Исидора Секулић</i>	81

Несвестице и помаме стварања	
<i>Стијанислав Винавер : Лаза Костић</i>	93

Нема уметности ни књижевности	
тамо где нема наставка идеја и покрета	
<i>Милан Кашанин</i>	113

III

Приповедање, морал, историја	
<i>Гријорије Божовић : Милан Ракић</i>	135

Кад једно постане два, кад остане све	
<i>Вељко Пећровић</i>	163

Уметност живљења неочекиваног писца <i>Милан Лазаревић</i>	205
---	-----

IV

Критичар-скептик, критичар-верник <i>Пејтар Џаџић</i>	215
--	-----

Гласови, вредности – критика <i>Мирослав Ђерић</i>	223
---	-----

Праг је највећа планина <i>Миограј Радовић</i>	233
---	-----

Дух и значења усменог Косова <i>Валентијина Пијулић</i>	237
--	-----

V

Светосавска сликарска тиховања <i>Боле Милорадовић</i>	245
---	-----

Веритизам, непримећени -изам <i>Марко Малић alias Орoлав Науџа</i>	251
---	-----

Брана Цветковић и српски двадесети век <i>Извештај о једном ислеђивању</i>	267
---	-----

Критика <i>Термин : њојам</i>	301
--	-----

Извори	305
--------------	-----

О књизи	309
---------------	-----

О писцу	311
---------------	-----

Преглед имена	315
---------------------	-----

НА ПОЧЕТКУ

НАЧЕЛА НАУКЕ О КЊИЖЕВНОСТИ

Разврставање

1.

Међу темељним начелима науке о књижевности, три заслужују сасвим посебну пажњу. То су:

*Начело афирмације,
Начело актуализације и
Начело проблематизације.*

Ова три начела у потпуности изражавају све оне законитости на чијим се основама развијају бројни облици широког и сложеног подручја књижевних проучавања и знања.

Може се штавише рећи да свако од поменутих начела представља кључ, односно отвара поље засебне литерарне дисциплине – на пример *критике*, или *књижевне историје* и *компаративистике*, или *теорије књижевности*.

2.

Међутим, схватање да начела о којима је реч делују издвојено и да су, према томе, довољна сама себи, било би више него поједностављено. Управо супротно: она су уско повезана, упућена једно на друго, у сталном са-дејству, и само крајња ауторска настојања одлучују о томе које ће начело однети превагу над другима.

У текстовима у којима се *начело афирмације* потврђује као доминантно, имамо, тако, посла превасходно с *књижевном кријшиком*.

У радовима, пак, *књижевно-историјској* и *ујоредно-књижевној* смера преовлађује *начело актуализације*.

Најзад, у *теоријским, естетичким, књижевно-филозофским* преиспитивањима најдубље се испољава трећи принцип – *начело проблематизације*.

3.

Неопходно је, такође, свратити пажњу и на *наличја* трију темељних начела, на њихову притајену, не мање активну, у извесноме смислу сиренску природу и глас.

Тако је начелу *афирмације* супротност *начело нејације*.

Као противно начелу *актуализације* јавља се *начело неутријализације*.

А другу, невидљиву па ипак свеприсутну страну начела *проблематизације* представља *начело канонизације*.

4.

Класификација је, наравно, схематска и далеко је од сваке претензије на савршеност. Јер савршених подела нема нити их може бити. Чим неку класификацију захвати вирус самосврховитости, она губи свој предмет (постаје беспредметна). Никаква, чак ни – за ову прилику претпостављена – „негативна“ телеологија не може ту бити ни од какве помоћи.

Предложеном разврставању се, упркос томе, не могу оспорити одређене предности.

Рецимо, *корисносћ*. Наша класификација несумњиво је способна да, редукујући карактеристике (што је поступак ван којег никаква класификација није могућа), ствара низове или корпусе (дела, текстова итд.) над којима се свакодневно може спроводити генолошко-таксономска контрола.

Друго, предложена класификација је *конструктивна*: нуди један такав механизам распоређивања литерарних појава, који је у стању да те појаве – независно од свих изазова апстраховања – премешта и сврстава искључиво према њиховим изворно генеричким својствима.

И треће, класификација је *испиривачко-творилачка*: условљава такав процес сазнавања, одвајања и груписања чињеница који – започет у атмосфери извеснога броја радних претпоставки или, најпросто, одређене интуитивне процене – проналази, на крају, своју праву меру у јасно формулисаним научним хипотезама.

5.

За класификацију као такву, то је захтев без чијег се испуњења она удаљује од свог појма: мора, с једне стране, бити у стању да – користећи се сумом ранијих сличних искустава – омогући издвајање и систематисање „оних особина проучаваних објеката који ће бити најзначајнији путоказ ка њиховој природи“ (М. Коен, Е. Нејгел), а с друге – да своје сопствено, *ново* искуство, применом на новој грађи, провери, усаврши и тиме учини још делотворнијим.

6.

На мој предлог поделе, односно *йрихвайшања* целине књижевног зналства из *йројсйва* темељних његових начела, ваља, дакле, гледати првенствено с *йрактйичне* стране.

У предлогу су, као што се види, повучене само најопштије линије понуђене типологије, назначени принципи око којих свака од тих глобалних оријентација у проучавању књижевности организује свој дискурс, одређена њихова полазишта, именовани крајњи циљеви, дефинисана жанровска припадност.

Али је такође истакнуто да ниједноме од поменутих начела није циљ (јер му то није у нарави) да изгради потпуно самосталну структуру, чиме се жели рећи како између њих постоји читава једна мрежа односа, и како је степен њихове узајамне повезаности толико висок да одлуку о припадности, то јест о превази овог или оног начела доноси заправо – жанр.

Према томе, намера ми није била да делим већ да – користећи се разврставањем по мерилима која досадашња теорија књижевности није употребљавала – скренем пажњу на опасности које од латентних постају реалне, и погубне, ако се само без јасног и унапред утврђеног циља с неке условне поделе пређе на њену дословну примену.

Ова ограда утолико је неопходнија што исходиште било којег аналитичко-критичког предузећа никад не може бити подела сама, чак и да је – дозволимо ту могућност – савршена.

То је општепозната ствар:

Поделе су увек помоћно средство, инструмент, мо-

жда водич на замршеном путу – ништа више од тога. У сваком случају, тајна за којом се трага никада није у њиховом поседу.

7.

Па ипак, поделе и разликовања једна су логички и теоријски разумљива нужност. Ако још израстају из познавања свога предмета и стварног стања у области на коју се односе, њихова практична вредност постаје неоцењива.

Поделе тада не разједињују; напротив, усмеравајући на концентрисано и узастопно осветљавање појединачних региона, омогућују открића и доводе до сазнања која онда, у накнадном захвату, не само што изнутра мењају и унапређују област у целини, него и дају смернице за будућа истраживања.

Управо тако треба примити поделу изведену на почетку овог рада. Њен циљ није да доведе у питање суштинско јединство целокупнога досадашњег знања о књижевности – било би то апсурдно – већ да истакне могућне опште правце с њиховим руководним начелима, односно пронађе нове повољне положаје за промишљеније и далекосежније испитивање литерарног феномена у свима његовим испољавањима: естетским, сазнајним, друштвеним, антрополошким, појмовним...

I

ТИХО ПРИСТАНИШТЕ

Молитва у Срба

1.

Молий̄венос̄ий̄ као појам и као стање долази из речи *молий̄ива* као њеној основици и суштини, као простору ван којег она не доспева до свог језика, до значења. Према томе, прво начелно питање на које треба одговорити – јесте: Шта је молитва?

Одговори светих ови су:

Молитва је „отварање срца Богу“, „одговор на љубав Божју“, „сусрет с Богом лицем у лице“, „разговор и заједништво с Богом“. Молитва је, казује Јован Златоусти, „светлост душе, лечник страсти, небеска водила... Она весели срце, успокојава душу, изазива страх од казне, учи смерности, доноси спознање греха; једном речју – украшава човека свим добрим, прекривајући душу различитим врлинама...“ За Јована Лествичника молитва је „сапостојање и јединство човека и Бога“; за Евагрија Понтијског она је „усхођење ума ка Богу“; за Пајсија Величковског молитва је „светлосни зрак духовног сунца, почетак сопствене мудрости и откривање Божје“; за Светог Николаја Жичког „молитва је додир душе с Богом“.

Молитва је, коначно, „сабраност која отвара човеково биће према висини, али и према другом човеку“. У временима лоше самоће, какво је наше доба – вели

Павел Евдокимов – „једино под миром молитве човек може да разговара са другима, да покаже говор који је постао лице, поглед који је постао присуство“.

У *Слослову ѿдвижничко-ѿносеолошком*, отац Јустин Поповић написао је: Молитва је „тихо пристаниште где време не ратује са вечношћу“.

Два значења има ова мисао аве Јустина. Она, прво, каже да у молитвама влада вечност сама; друго, да је молитвеност вечно стање човеково. У суштаствености и сажетости својој, одређење Светог Јустина Ђелијског сједињује, међутим, претходна два у ново и треће значење, у над-значење, које гласи: молитва је у *Једном* – време и Вечност, човек и Господ, немир и Мир. Јер, најпре, изговара је *човек* (богочовек у човеку); потом, човек је изговара из свога *немира* (из страдања, од воље); и коначно, изговара је он у *времену*.

У времену – то значи да је *историјично* све што долази из људи и *од* људи: историја је судбина човекова овде на земљи.

2.

Описао сам трансцендентни карактер молитве, али то није једина њена димензија. Мимо других стварности, молитва је и *ѿексѿ*, или најпре текст: човек који се моли пре свега је човек који се *изражава* – он се речима обраћа Богу, апостолима и арханђелима, свитељима, вишој сили, Другом. Као онтологију и циљ, ово обраћање има, при томе, и своју специфичну форму и стил, наиме следи закономерности уз чију се помоћ успоставља као језичко-семантичко, као *есѿејско* биће.